

За словом легенди і літописним листком

Перша літописна згадка про поселення Бронне зустрічається в записах під **1562** роком в описі „*3 бору і стени*”. Яким це було село, скільки в ньому жило населення не повідомляється, є лише згадка, що належало воно якомусь Броніславу. Пізніше воно переходить від одних володарів до інших різними шляхами - або спадковим, або через продаж. Більш цікавим є запис у літописі *"Житіє князя Андрія Курбського на Волині"*. (Розповідь про московського князя, близького друга царя Івана Грозного, який його зрадив і перейшов на сторону Литви під час Литовської війни) (1558-1581рр.). Там ми знаходимо запис про те, що хтось *"продал Бронное над рекою Тишицею в 1580 г."* Отже, в цей час село було над річкою. Де ж вона поділася за 425 років? Вона залишилася у вигляді боліт Мокрого та озерця Мочулища. Назва озерце походить від слів *"мочити"*, *"замочувати"*. Тут раніше вимочували льон і коноплі. Назва одного з урочищ Видриця є також похідним від слова *"Відріччя"* - притока.

Складним було життя наших односельців в ті часи. Тяжким ярмом ліг на їхні плечі кріпосницький гніт панської Польщі. Часті набіги татар, які супроводжувались грабежем та забиранням молодих і дужих броненців в полон, і гнали їх в ясир в далекий Крим. До наших часів дійшли легенди про цей час. Одна з них це героїчна легенда *"Терешкове болото"*.

Після 111 поділу Польщі землі нашого краю опинилися в складі Російської імперії.

Тимчасова комісія по розгляду давніх актів, в якій працював певний час художником Т. Г. Шевченко, в описі сіл Волині записала в 1882 році і село Бронне біля річки Случ.

А в книзі *"Список населенных местностей Волынской губернии по Березновской волости"* станом на 1887 рік є запис:

"Деревня Бронное, общее количество жителей 364 души, принадлежит Березновской волости, расстояния от губернского города (Житомира) 180 верст, от уездного города (Рівне) 60 верст"

За 1890 рік *"Історико-статистичний опис церков і приходів Волинської губернії"* укладений Теодоровичем до населених пунктів вносить і село Бронне з жителями.

Цікаво, що в багатьох історичних джерелах назву села написано по-різному. Зустрічаються такі назви: Бронно, Броно, Боронне і навіть Броньове. Основою для назви нашого села вірогідно стало

Польське ім'я Броніслав – Бронек. Українськими похідними слова

можна вважати дієслова "боронувати", "боронити". Старожили згадують, що за селом, між урочищем Пасіка і селом Тишиця були колись залишки дуже давніх споруд. Так що і слова "оборонити", "боронити" могли стати основою для назви нашого села. Але так чи інакше наші предки були людьми чесними, вмілими ремісниками, працьовитими хліборобами, які вміли працювати, але в потребі бралися за зброю і захищали свою рідну землю, обороняли її від напасті.

Є у нашому селі багато приказок, прислів'їв, характерних тільки для нашого села.

Де сила не може-там розум допоможе.

То не козак, що боїться собак.

Вовка ноги годують.

Застав kota, а кіт - хвоста.

Не одне й теж саме - що палка, що кийок.

Куди б не йшов, то все в Княсело.

Іду туди, де котів прив'язують.

Був там, де пень дуба побив.

Воно мені так треба, як гусям ярмо.

Дуже цікава історія приказки "Тільки дівка, що без ряденця піде заміж за броненця". Колись жителі навколишніх сіл дивувались із лінкуватості броненських парубків. І часто сміялись із них, бо не хотіли дівчата згяти життя за лежнем. Тільки бідна дівчина-сирота безприданниця, або така ж сама лінивиця-неуміха була змушена іти заміж за броненця. Вірте-не вірте, але це було. Часи минули, наші хлопці стали кращі. А приказка - жива.

А ось іще дуже цікава історія. Трапилось це в 1709 році, під час Північної війни. Між російським військом і армією шведського короля Карла XII відбувся великий бій під містом Степань в урочищі, яке до цих пір називається Батарейя. Вже ніхто і не пам'ятає чи то вогонь гармат підпалив місто, чи шведи під час грабунку помстились степанцям, але містечко запалало. Оскільки основна маса будинків була з дерева, то за якусь мить величезний вогненний вітер охопив Степань. Напевно, пожежа була вночі і тому велетенську заграву бачили за десятки кілометрів. Дивились злякано броненці на палаюче небо. З тих пір і почали говорити в нашому селі: "А мені аби тільки Степань не горів.." — тобто, а все решта уже не страшне.

А ще цікаві історії у нас розповідають старожили про урочища Дідів Кінь, Пасіка, Маковище, Попок.

Край волинський

Про подальше перебування і життя людей на території нашого краю немає даних ні з речових історичних, ні писемних історичних джерел. Проте наша думка є такою, що було тут поселення. Чому ж немає про це даних? Це можна пояснити так: всі споруди-житла, клуні, комори в той далекий час робили з дерева, яке піддається руйнівній силі як вогню, так і часу.

Можна передбачити, що жителі наших країв жили тим життям, що і інші слов'янські племена, їх заняття визначались природними умовами Полісся. Щодо духовного життя, то в цей період наші предки були язичниками, вони вірили в Перуна, Велеса, Стрибога, Морену, Ладу. В період насильницької християнізації за князя Володимира та його наступників люди були похрещені, але багато століть зберігали стару віру. І по цей день у нас є прекрасні звичаї - Коляда, веснянки. Купало, обжинки, які в своїх коренях сягають язичництва.

І тому ми говоримо, що наші далекі предки жили таким життям як і все населення слов'янських земель. Під назвою древлянського союзу племен ввійшло до складу Київської Русі за князя Ігоря Старого. Щороку сплачували данину київському престолу - хлібом, шкірами, медом, воском. Пізніше, під час роздроблення в нашому краї існували такі удільні князівства:

Дубровицьке, Степанське, Пересопницьке. Вірогідніше всього поселення на території нашого краю відносилися до Степанського князівства і тому винесло всі випробування, які обрушилися на наш край в другій чверті XIII століття.

Можливо і відбулася в цей час подія, яка і послужила причиною для сучасної назви нашого села. Літописи свідчать, що в середині XIII століття на річці Случ були добре укріплені невеликі міста-фортеці. Коли після взяття Києва в 1241 році золотоординські полчища рушили на Волинь, жителі цих міст чинили їм героїчний опір, захищаючи рідний край. Великі князівства були знищені за кілька днів. Жителі, які чудом врятувалися після відходу орди, ховалися подалі в ліси. Тому є всі підстави, припустити, що в нашому краї, багатому на ліси та болота могли оселитись жителі, які врятувались зі Степаня або іншого міста-фортеці. Можливо, вони надіялись, що в нашій місцевості Бог їх оборонить.

Але ніяких писемних згадок про це немає. Можна це пояснити тим, що під час навали монголо-татарської орди були знищені всі міста та монастирі, де писались і зберігались літописи

Сива давнина

Люди поселилися на території нашого краю вже в сиву давнину в епоху палеоліту. На той час нашу місцевість вкривали непролазні болота та густі ліси, в яких було багато диких тварин. Ріки та озера були щедрі на рибу. Здобути їжу первісним людям можна було збиральництвом -ягоди, овочі, злакові культури були у достатній кількості.

Але найбільш поширеним заняттям наших предків було полювання. Це підтверджують багаточисленні знахідки в нашому селі біля садиби Нисинця Григорія, в урочищах Пасіка та Моржевиця таких кам'яних речей: наконечники для стріл і для списів, рубила, скребачки, крем'яні сокири. Такими знаряддями можна було вполювати великих і малих тварин, зняти з них шкіру, розрубати тушу, подрібнити кістки.

Минали тисячоліття. Поступово первісне стадо людей перетворювалось на колектив родичів. Такий колектив називають родом. У кожному роді було декілька десятків чоловіків, жінок і дітей, які походили від спільного предка. Вони всі разом жили на стоянці. Чоловіки ходили на полювання, а жінки шили одяг, займалися збиральництвом.

Тоді первісні люди пересувались з місця на місце. Про це свідчить і те, що в нашому краї немає родовищ кременя, а знаряддя, які знайшли на території нашого села зроблені первісними людьми саме з цього мінералу. Значно пізніше вже в період неоліту люди почали займатися землеробством і скотарством.

На території нашого села були для цього сприятливі умови. Але м'який ґрунт було важко відвойовувати в природи - випалювати ліси, корчувати пеньки. Обробляли землю з ранньої весни і до пізньої осені. Ще люди розводили худобу, яку одомашнили з диких тварин, взимку займалися полюванням, влітку - рибальством, збиральництвом та бортництвом меду диких бджіл.

У вихорі подій ХХ століття

Починалося ХХ століття бурхливими подіями. Відшуміли революційні бої. Внаслідок столипінської аграрної реформи жителі села отримали можливість виходити з сільської общини на відруб. Навколо села заселились урочища -Моржевиця, Попок, Пасіка, Вижарі, - і утворились хутори із одноіменними назвами. Люди тішились новими надіями - розбагатіти. Але мирні дні наших односельчан обірвав залп Гаврила Принципа в далекому балканському Сараєво. Починалася І світова війна. Про те, що жителі нашого села приймали участь у військових подіях свідчать знахідки, які місяться у історичному кабінеті місцевої школи.

У 1917 - 1920 роках ішов державотворчий процес формування незалежної України. Але все закінчилося підписанням у 1920 році Ризького договору, за яким західноукраїнські землі були віддані панській Польщі. У польській неволі жив наш край до вересня 1939 року. Як розповідали старожили, життя ішло своїм чередом Люди обробляли землю, доглядали власне господарство. Взимку броненці відбували панщину - заготовляли дерево в панське господарство Півонського. З того часу виникла така приказка. Коли 5 днів різали дерева пану, то було чути, як кажуть пилки: "Паа-ну, паа-ну" А от в суботу веселі пилки співали: "Собі-собі, собі-собі" Польські власті будували дороги, лікарні, школи, ветеринарні пункти, підприємці отримали можливість організувати виробництво.

Жителі Бронного вирушили на заробітки. Заробити гроші можна було на електростанції, на шкіряному заводі в Березному, на папірні в Моквині, на спиртовому заводі в Зірному, на крупорушках, тартаках, олійницях та броварні.

У кожному селі був млин У Бронному спорудив великого млина Михальчук Іван. Як розповідають старожили, він був високий. На підвищенні стояла пара жорнових каменів, над якими розміщувався ківш для зерна, звідки воно тонким струменем, який регулювався заслонкою, надходило між масивні жорна. На низу стояв ящик, в який сипалося борошно. Людям дозволялось справляти обряди православної віри. І все було б добре, якби не оті принизливі слова: "Хлоп, бидло, пся крев ..." Так, поляки гальмували розвиток української культури, запровадили поліцейський режим, але все ж не додумались, як більшовики, організувати штучний голодомор, масовий терор, нищення храмів. В державних установах на той час дозволялось розмовляти лише польською мовою. В наказі від 21 травня 1921 року воєвода Волинський Ян Кжановський писав, що вживати українську мову в будь-якій установі забороняється. Винні у порушенні цього наказу підлягали штрафу в розмірі 3 тисяч польських марок або арешту до шести місяців Щоправда, не знайдено жодного документа, де були б зареєстровані випадки покарання за вживання української мови.

Поza всім цим поляки дбали про освіту, охорону здоров'я. Про це свідчать дані про розподіл і використання місцевого бюджету Березного, який в 1933- 1934 роках становив 49800 злотих. Так от витрати на освіту склали 3835 злотих, або 7,% а, на охорону здоров'я - 3243 злотих - 6,5% .

Жителі нашого села могли отримати медичну допомогу від баби повитухи та народних, як зараз кажуть, екстрасенсів В особливо тяжких випадках викликали лікаря, вірніше привозили його Але це було дуже дорого - до 10 злотих. Був платним" і візит до лікаря. Існувала і соціальна служба: дітей-сиріт за згодою родичів забирали в притулок в Зірному. Престарілих одиноких сельчан забирали для догляду в притулок, який утримувався в Березно на кошти єврейської громади. Так жили наші односельці, як і всі жителі нашого краю до 1939 року, 17 вересня. Прийшло визволення Люди надіялись, що життя їх стане кращим, таким, як обіцяла їм радянська пропаганда. Та ці надії обірвав недільний ранок 22 червня

1941 року. Чорним колесом прокотилася по нашому краю війна, кривавий слід по собі залишила. Пожежі, голод, страх, втрата рідних та близьких, невпевненість у завтрашньому дні. До далекого рейху відправлялись молоді і сильні односельці, щоб працювати на німецьку армію Та, головне, малограмотні поліщуки не знали кому вірити - чи "совітам", які не дуже довіряли западенцям, чи своїм борцям за волю України. Як і вся Західна Україна, наше село опинилося перед вибором - за ким іти. А з фронту приходили солдатські листи - маленькі сірі трикутники. Багато броненців загинуло в цьому братовбивчому двобої.

Травень 1945 року обіцяв жителям нашого села надії на краще. Але попереду їх чекала колективізація, яка в нашому краї супроводжувалась страхітливими репресіями. Важко було броненцям прощатись із рідною землею, виплеканою її мозолястими руками, политою кров'ю і потом; з худобою і реманентом. За непокору властям, за відмову вступати в колективне господарство сім'ї Вашиків, Коваликів, Дзюбаків, Лясковців, Холодів та інших наших земляків були заарештовані, їх майно було конфісковане. Згодом товарняками їх відвезли на заслання в Сибір та Далекий Схід. Лише одиниці зуміли повернутись після довгих поневірянь додому.

Ішли роки. Змінилось життя на селі. З'явилося в оселях радіо. Напроти оселі Бобика Костянтина почав діяти клуб. Там демонструвались фільми. Щоб їх показувати, потрібно було весь час крутити ручку кіноапарата. Але бажаючих було багато, бо фільм можна було дивитись безкоштовно. Молодь показувала самодіяльні концерти та спектаклі. Виступали на тісній сцені вбрані в традиційні поліські народні строї. Тоді не треба було шукати їх - кожна хата мала скриню, де акуратно зберігався святковий народний одяг, літній та зимовий, як дорослих, так і дітей. Жаль, що ця традиція так і залишилась в минулому. Організовували свята сільські вчителі. На такі вечори приносили з дому керосинові лампи, ослони, табуретки. Діти сідали часто на глиняну долівку. Повільно налагодилось життя і в колгоспі. Важко було працювати. Жителька села, ветеран праці Брюховецька Ганна Андріївна розповіла, як починаючи з 14 років і аж до 55 років вона працювала дояркою. Робота розпочиналася о 3 годині ранку, все виконували вручну. Важко працювали і в рільництві - не було тракторів, машин, комбайнів. А заробітної плати не було. Писали лише трудовні, на які платили іноді по 50 -100 грамів зерна, і рахували до трудового стажу. Були і відрізи ситцю на радянські свята.

В 1963 - 1965 роках село електрифікували. А вечорами і молодь, і дорослі збирались, гармоністи Ковбар Іван Андрійович, Іванюк Андрій Іванович, Холод Віталій Макарович брали гармошки, тоді лунали пісні, звучали такі гарні танці: "Полькі", "Вальси", "На реченьку", "Краков'як".

В селі були спільні радості, було спільне горе. Так розділили односельці біль сім'ї Дячука Серафима. В мирні дні з далекого Афганістану вони отримали труну з цинку з тілом їхнього сина Дячука Петра.

Маленьким лаконічним повідомленням увійшло в хати броненців слово "Чорнобиль" і залишилось в них навіки. Четверта зона, радіація, радіонукліди, гробові. А що за цими словами? - Втомлений хворобами організм, хворі і тварини, забруднена земля...

24 серпня ми в газетах прочитали про те, що Україна стала незалежною державою. І ось зараз наше село живе в оновленій державі. Нелегкими були вони, багато було труднощів, але наші односельці вірять - наше майбутнє - в Україні. Зроблено перший важливий крок - землю повернули господареві.